

ΣΥΜΜΙΚΤΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΔΥΟ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

Υ Π Ο

ΣΠΥΡΙΔΩΝΟΣ ΔΗΜ. ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗ, Δρ. Θ.

Α'.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Θ' Συμπόσιο

τῆς «Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας»
(Ἀθήνα, 26-28 Μαΐου 1989)

Κατὰ τὸ τριήμερο ἀπὸ 26-28 Μαΐου 1989, συνῆλθε στὴν Ἀθήνα τὸ Θ' Συμπόσιο τῆς «Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» μὲ θέμα «Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ Ἀρχαιολογία καὶ Τέχνη». Τὸ Συμπόσιο, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ παραπάνω γενικοῦ θέματος, εἶχε καὶ ὡς εἰδικώτερη ἐπιλογή τὴν τέχνη κατὰ τὴν περίοδο τῶν Παλαιολόγων αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου (1261-1400).

I

Οἱ ἐργασίες τοῦ Συμποσίου ἔλαβαν χώρα στὸ Ἀμφιθέατρο τοῦ Πολεμικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν καὶ οἱ ἀνακοινώσεις ἐγίναν σὲ πέντε συνεδρίες, ὡς ἀκολούθως: ἡ Α' (Παρασκευὴ, 26 Μαΐου, πρῶτ) ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ὀμότιμου καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Δρανδάκη· ἡ Β' (Παρασκευὴ, 26 Μαΐου, ἀπόγευμα) ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Ἐθνικοῦ Μετσόβιου Πολυτεχνείου κ. Χαραλάμπους Μπούρα· ἡ Γ' (Σάββατο, 27 Μαΐου, πρῶτ) ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Οἰκονομίδη καὶ τῆς κας Μυρτάλης Ἀχειμάστου-Ποταμίανου, Διευθύντριας τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν· ἡ Δ' (Σάββατο, 27 Μαΐου, ἀπόγευμα) ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νικολάου Ζία καὶ τέλος ἡ Ε' (Κυριακὴ, 28 Μαΐου, πρῶτ) μετὰ τὴν Θεία Λειτουργία, ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Ὀμότιμου καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Δημητρίου Πάλλα.

Μετὰ τὸ πέρασ τῆς Ε' συνεδρίας ἀκολούθησε σύντομη ἀποτίμηση τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συμποσίου καὶ ἐξήχθησαν τὰ πρῶτα συμπεράσματα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Παναγιώτη Βοκοτόπουλο, ἐνῶ ὁ καθηγητὴς τοῦ Πολυτεχνείου κ. Χαραλάμπος Μπούρας ἐξέφρασε τὴς εὐχαριστίες τῶν συνέδρων πρὸς ὄλους ὅσοι ἐμόχθησαν γιὰ τὴν πραγματοποίηση τοῦ Θ' Συμποσίου «Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης».

Τὸ ἀπόγευμα τῆς Κυριακῆς, 28ης Μαΐου, ἔγινε ἡ ἐτήσια Τακτικὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν μελῶν τῆς «Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας» γιὰ τὸ ἔτος 1989.

II

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Θ' Συμποσίου «Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης», χάρις στὴν εὐρύτητα τοῦ γενικοῦ θεματὸς του, ἀλλὰ καὶ τῆς εἰδικότερης πτυχῆς, εἶχε μεγάλη συμμετοχὴ ἐπιστημόνων πολλῶν εἰδικοτήτων. Σ' αὐτὸ μίλησαν 40 ἐπιστῆμονες, νέοι ἐρευνητὲς κυρίως, καί, κατὰ τὸ τελικῶς διαμορφωθὲν πρόγραμμα, ἔγιναν 4 εισηγήσεις καὶ 36 ἀνακoinώσεις, ὡς ἀκολούθως:

1.— Ἀναστασία Οἰκονόμου, Συμβολὴ στὴν τοπογραφία τῆς Ἀργολίδος στὸς μέσους χρόνους.

2.— Ἀφέντρα Μουτζάλη, Ἡ πόλις τῶν Πατρῶν κατὰ τὴν πρόωμη καὶ τὴν μέση Βυζαντινὴν περίοδο.

3.— Εὐθύμιος Μαστροκώστας, Ἡ ὁδὸς Σαλῶνου - Ζητουρίου.

4.— Νίκη Τσελέντη, Εἰκόνες καὶ ζωγράφοι τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας. Ἀρχαιακὲς πηγές. Μέθοδος προσέγγισης.

5.— Π. Ἀτζακᾶ — Γ. Ἀββας — Ε. Νικολαΐδου — Κ. Ρωμιοπούλου — Χρ. Τσιούμη, Corpus μνημείων Θεσσαλονίκης.

6.— Ἀννα Ἀβραμέα — Τάσος Τανούλας, Τὰ χαράγματα τῶν Προπυλαίων.

7.— Ἀναστασία Τούρτα, Πρῶτες εἰδήσεις γιὰ τὶς τοιχογραφίες τοῦ 15ου αἰῶνα στὸ Αἰγίνιο Πιερίας.

8.— Βικτωρία Κέπετζη, Ἰδιόμορφη παράσταση τῆς Μεγάλης Εἰσόδου σὲ ναὸ τῆς Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς.

9.— Ἀγγελικὴ Σταυροπούλου - Μακρή, Ἡ σκηνὴ τῆς βρεφοκτονίας στὴ μεταβυζαντινὴ ζωγραφικὴ καὶ ἡ σχέση της μετὰ τὴν τέχνη τῆς Ἰταλικῆς Ἀναγέννησης.

10.— Κώστας Οἰκονόμου, Ὁ σταυροειδὴς ἐγγεγραμμένος ναὸς τοῦ Ἁγίου Νικολάου στὸν Ἐλαιώνα Σερρών.

11.— Χρήστος Κατσιμπίνης — Εὐθ. Μαστροκώστας, Τὸ καθολικὸν τῆς Ἱ. Μονῆς Ὑψηλῆς Παναγίας ἐπὶ τῆς Ἀρακύνθου.

12.— Σωτῆρης Βογιατζῆς, Τὸ καθολικὸν τῆς Μονῆς Τορνικίου Γρεβενῶν. Ἐνας διώροφος ναὸς τοῦ 14ου αἰῶνα.

13.— Γιάννης Καρατζόγλου, Ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος Παλαμᾶ Καρδίτσας.

14.— Γιῶργος Ντέλλας, Τὸ μοναστήρι τῆς Μεταμόρφωσης τοῦ Σωτῆρα στὴ Βράχα Εὐρυτανίας.

15.— Ἀφροδίτη Πασαλῆ, Ὁ σταυροεπίστεγος ναὸς τοῦ Ἁγίου Γεωργίου στὸν Κλεινοβὸ Καλαμπάκας.

16.— Γιάννης Βαράλης, Φορητὴ εἰκόνα μετὰ ἰδιότυπη παράσταση Ἀνάληψης καὶ ὁ ζωγράφος Γεώργιος Σκορδίλης.

17.— Νάουσικα Πανσελήνου, Κρητικὴ εἰκόνα τοῦ 1636, ἔργο Ρεθυμνίου ζωγράφου.

18.— Χρυσάνθη Μπαλτογιάννη, Ἡ Κοίμησις τοῦ Ἀνδρέου Ρίτζου τοῦ Λονδίνου καὶ ἡ ἐξάρτησή της ἀπὸ τὴν Παλαιολόγια ζωγραφικὴ.

19.— Μαρία Βασιλάκη, Ἡ ἀνάγνωσις μιᾶς εἰκόνας.

- 20.— Μυρτάλη 'Αχειμάστου - Ποταμιάνου, Εικόνα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ.
- 21.— Ἀγγελικὴ Λαῖτου, Πολιτικὴς, οἰκονομικὲς καὶ κοινωνικὲς συνθήκες 1261-1400 [Εἰσήγησις].
- 22.— Ἐλενα Παπασταύρου, Ὁ κίονας στὸ θέμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.
- 23.— Τίτος Παπαμαστοράκης, Ἐνα εἰκαστικὸ ἐγκώμιο τοῦ Μιχαὴλ Η' Παλαιολόγου.
- 24.— Στέλλα Παπαδάκη - Oekland, Τὰ εἰκονογραφημένα χειρόγραφα τῆν ἐποχῆ τῶν Παλαιολόγων [Εἰσήγησις].
- 25.— Ἀρχιμανδρίτης Σίλας Κουκιάρης, Ἡ σύναξις τῶν Ὁ' Ἀποστόλων στὴ Βυζαντινὴ καὶ Μεταβυζαντινὴ εἰκονογραφία.
- 26.— Christopher Walter, St. John the Baptist «Kephalphoros», a new iconographical theme of the Palaeologian period.
- 27.— Γιώργος Βελένης, Ἡ Βυζαντινὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἀπὸ τὸ 1261 ἕως τὸ 1400 [Εἰσήγησις].
- 28.— Ἀθανάσιος Παπαγιάννης, Ἡ Ἀνάληψις τῶν Τσιπιανῶν τῆς Ἀρκαδίας.
- 29.— Παῦλος Μυλωνᾶς, Τὰ καθολικὰ Προφῆτη Ἡλία Θεσσαλονίκης καὶ Κουτλουμουσίου Ἀγίου Ὁρους.
- 30.— Σοφία Καλοπίση - Βέρτη, Ἡ χορηγία στὴ μνημειακὴ τέχνη τῶν Παλαιολόγων ἕως τὸ 1400 [Εἰσήγησις].
- 31.— Νικόλαος Δρανδάκης, Ὁ σπηλαιώδης ναὸς τοῦ Ἁγίου-Γιαννάκη στὴ Ζαχαρόνα.
- 32.— Κάτια Λοβέρδου - Τσιγαρίδα, Οἱ τοιχογραφίαι τοῦ Β.Α. τρουλλίσκου τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων Θεσσαλονίκης.
- 33.— Εὐθύμιος Τσιγαρίδας, Ἡ ζωγραφικὴ στοὺς ναοὺς τῆς Βερροίας κατὰ τὸ δεῦτερο μιστὸ τοῦ 14ου αἰ.
- 34.— Χριστίνα Στεφάνου - Κατση, Ἐνα Τραπεζοῦντιο χειρόγραφο τοῦ 1346.
- 35.— Μαρία Μαυροειδῆ, Δύο θέματα τῆς παλαιοχριστιανικῆς γλυπτικῆς τὸν 11ο αἰώνα.
- 36.— Γιώργος Καραβᾶς, Τὸ τέμπλο τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Τιμίου Προδρόμου στὸ κελλὶ τοῦ Διονυσίου τοῦ ἐκ Φουρνᾶ.
- 37.— Δημόσθενης Ζιρῶ, Ὁ ἀετὸς τῆς πύλης τοῦ Κάστρου τῆς Ἀθήνας.
- 38.— Ἰωακείμ Παπάγγελος, Ἐύλινα παλαιοχριστιανικὰ διάστιλα ἐπὶ μαρμαρίνων κιγκλίδων.
- 39.— Εὐάγγελία Ἀναπλιώτου, Ἔργασίες συντήρησης καὶ εἰδικὲς παρατηρήσεις στὴν εἰκόνα τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τοῦ Μιχαὴλ Δαμασκηνοῦ.
- 40.— Ἐλένη Δεληγιάννη - Δωρῆ, Κείμενο καὶ εἰκόνα. Ἡ μικρογραφία στὸν Ἀ' λόγο τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ στὸν Par. Gr. 550.

III

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀνωτέρω ἀνακοινώσεις καὶ εἰσηγήσεις, στὸ πρόγραμμα τοῦ Συμποσίου ποὺ δημοσιεύθηκε περιλαμβάνονται καὶ δύο ἀκόμη ἀνακοινώσεις, οἱ ὁποῖες δὲν ἔγιναν. Αὐτὲς ἦσαν:

α) Δημήτριος Τριανταφυλλόπουλος, Λόγος περὶ τῆς μεθόδου: Θέματα τεχντροπίας, εἰκονογραφίας καὶ ὑφολογίας.

β) Γ. Λάββας — Θ. Μητρόπουλος, Νέες έργασίες και έρευνες στο 'Ι. Προσκύνημα του Γολγοθά, 'Ιερουσαλήμ.

IV

"Όπως φαίνεται και από το παραπάνω πρόγραμμα των έργασιών του Θ' Συμποσίου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής 'Αρχαιολογίας και Τέχνης, οι τέσσερις εισηγήσεις (των: 'Αγγελικής Λαίτου, Γεωργίου Βελήνη, Στέλλας Παπαδάκη-Οεκλαντ και Σοφίας Καλοπίση-Βέρτη), είχαν ως θέμα τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, την αρχιτεκτονική, την μικρογραφία και την χορηγία στη μνημειακή τέχνη κατά την Παλαιολόγεια περίοδο (1261-1400) της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και είχαν μεγαλύτερη χρονική διάρκεια (45' της ώρας). Οι ανακοινώσεις, για τις οποίες ο χρόνος ήταν περιορισμένος (15' της ώρας), κάλυψαν ποικίλα θέματα Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής 'Αρχαιολογίας και Τέχνης, όπως: τοπογραφία, ζητήματα μεθόδολογίας, αρχεΐα, επιγραφική, γλυπτική, τοιχογραφίες, ναοδομία, αρχιτεκτονική Βυζαντινή και των χρόνων της Τουρκοκρατίας, ζωγραφική των εικόνων και εικονογραφικά θέματα της περιόδου των Παλαιολόγων (1261-1400).

'Η ποικιλία των θεμάτων στα όποια αναφέρονταν οι ανακοινώσεις διατήρησε αδιάπτωτο το ενδιαφέρον των συνέδρων, στις δέ συζητήσεις που ακολουθούσαν κάθε συνεδρία έλαβαν τον λόγο πολλοί από τους συμμετέχοντες στο Συμπόσιο, οι όποιοι είχαν κάτι να προσθέσουν, να διασαφήσουν ή ακόμη και να έλέξουν.

V

Για την διευκόλυνση των μελών του Θ' Συμποσίου Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής 'Αρχαιολογίας και Τέχνης, αλλά και όσων ενδιαφέρονται για θέματα σχετικά, ή «Χριστιανική 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία» εξέδωσε ειδικό τεύχος¹, στο όποιο, μετά τον πρόλογο (σελ. 3), δημοσιεύεται το Πρόγραμμα των έργασιών του Θ' Συμποσίου της (σελ. 5-7) και οι Περιλήψεις των εισηγήσεων (σελ. 9-12) και των ανακοινώσεων (σελ. 19-86) που έγιναν σ' αυτό. Οι περιλήψεις δημοσιεύονται κατ' αλφαβητική σειρά των έπωνύμων των όμιλητών και όχι σύμφωνα με τη σειρά του Προγράμματος.

* * *

Πέρα από τις επί μέρους παρατηρήσεις για τις εισηγήσεις και τις ανακοινώσεις θα ήταν χρήσιμες οι ακόλουθες διαπιστώσεις:

1. 'Η μεγάλη διασπορά των ανακοινώσεων δέν παρουσίασε την αναγκαία συσχέτιση με τις βασικές εισηγήσεις για να υπάρξει σαφέστερη ένταξη των ανακοινώσεων στο πλαίσιο της έποχής.

2. 'Η άποσπασματικότητα και ή άπόλυτη εξειδίκευση των θεμάτων των ανακοινώσεων δέν διευκόλυναν τη σύνδεσή τους με τις γενικότερες τάσεις της τέχνης στην αντίστοιχη έποχή για να δοθεί μιá ολοκληρωμένη αξιολόγηση της σημασίας της ανακοινώσεως παρά την έπιστημονική προσφορά των εισηγητών, και

1. Το τεύχος φέρει τον τίτλο: Χριστιανική 'Αρχαιολογική 'Εταιρεία ('Εκδ.), "Ένατο Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής 'Αρχαιολογίας και Τέχνης. Πρόγραμμα - Περιλήψεις εισηγήσεων και ανακοινώσεων, 'Αθήνα 1989.

3. Ἡ κατὰ περιόδους ἢ κατὰ τομεῖς αὐστηρὴ ἐπιλογή τῶν εἰσηγήσεων καὶ τῶν ἀνακοινώσεων θὰ διευκόλυνε τὴν πληρέστερη ἀξιολόγησι τῆς σοβαρῆς ἐπιστημονικῆς ἀναζητήσεως στὸ χῶρο τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης.

Εἶναι ὅμως πολὺ σημαντικό τὸ γεγονός ὅτι ὁργανώθηκε μὲ αὐστηρῶς ἐπιστημονικὰ κριτήρια ἓνα τόσο πυκνὸ πρόγραμμα εἰσηγήσεων καὶ ἀνακοινώσεων, ὅπως εἶναι ἐπίσης πολὺ χαρακτηριστικὸ ὅτι οἱ ἀνακοινώσεις ἐκφράζουν πλέον τὴν ἐπιστημονικὴ προσέγγισι τῶν μνημείων τῆς Χριστιανικῆς Τέχνης σὲ εὐρύτατο πλαίσιο. Οἱ καρποὶ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτῶν συνεδρίων κρύβουν πολλὰς προοπτικὰς καὶ ἐπιτρέπουν πολλὰς ἐλπίδες.

Ἀναμφιβόλως, λοιπόν, ἀξίζουν θερμὰ συγχαρητήρια στὴν «Χριστιανικὴ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία» τόσο γιὰ τὴν καθιέρωσι τῶν Συμποσίων Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν καὶ τὴν ἐτήσια σύναξι καὶ παρουσία τῶν μελῶν τῆς, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχεῖ παρουσίασι τῶν θεμάτων τοῦ ἐφετεινοῦ Θ' Συμποσίου τῆς. Ἰδιαιτέρως ἀξίζουν συγχαρητήρια γιὰ τὴν παραχώρησι τοῦ βήματος στοὺς νέους ἐπιστήμονες καὶ ἐρευνητές, οἱ ὁποῖοι μὲ τὶς ἀνακοινώσεις τους ἀσφαλῶς προσέφεραν πολλὰ στὴν ἐπιστήμη τῆς Χριστιανικῆς, Βυζαντινῆς καὶ Μεταβυζαντινῆς Ἀρχαιολογίας καὶ Τέχνης.

B'

ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΡΓΩΝ ΤΕΧΝΗΣ

Διεθνής 'Ημέρα Μουσείων 1989

('Αθήνα, 17 Μαΐου 1989)

I

Όπως είναι γνωστό, τὸ «Διεθνὲς Συμβούλιο Μουσείων» (ICOM)¹, τὸ ὁποῖο ἰδρύθηκε τὸ 1946, ἔχει καθιερώσει, ἀπὸ τὴν 12η Γενικὴ Συνέλευσή του, τὴν 18η Μαΐου κάθε ἔτους ὡς «Διεθνὴ Ἡμέρα Μουσείων», κατὰ τὴν ὁποία τιμᾶται ἰδιαίτερα ἓνα ἀπὸ τὰ Μουσεῖα κάθε χώρας ποὺ εἶναι μέλος του.

Γιὰ τὸν ἐφετεινὸ ἑορτασμὸ τῆς «Διεθνoῦς Ἡμέρας Μουσείων» ἀποφασίσθηκε ἀπὸ τὸ «Ἑλληνικὸ Τμήμα» τοῦ «Διεθνoῦς Συμβουλίου Μουσείων» νὰ τιμηθεῖ τὸ «Μουσεῖο Μπενάκη», τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὴν Ἰδρυσή του τὸ 1931, ὑπὸ τῶν κληρονόμων τοῦ Ἐθνικοῦ εὐεργέτη Ἐμμανουὴλ Μπενάκη (1843-1929)², μέχρι σήμερα, ἔχει συμβάλει μὲ τὸ ἔργο του νὰ διατηρηθοῦν καὶ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὴν φθορὰ καὶ τὴν καταστροφὴ ἔργα τέχνης-φορεῖς τῆς ἱστορικῆς, θρησκευτικῆς καὶ πολιτιστικῆς μνήμης τοῦ Ἑλληνισμοῦ (ἀρχαιοελληνικά, βυζαντινά, μεταβυζαντινά καὶ τῆς νεώτερης περιόδου).

Μὲ τὴν εὐκαιρία λοιπὸν τοῦ ἑορτασμοῦ καὶ τῆς ἀποδόσεως ἰδιαίτερης τιμῆς στὸ «Μουσεῖο Μπενάκη», ὁργανώθηκε «Ἡμερίδα» μὲ τὸ θέμα «Συντήρηση Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἐργῶν Τέχνης», οἱ δὲ σχετικὲς μὲ τὸ παραπάνω θέμα ἀνακοινώσεις ἔγιναν στὸ ἀμφιθέατρο τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν (δδ. Βασιλέως Κωνσταντίνου 48) τὸ ἀπόγευμα τῆς 17ης Μαΐου 1989.

Κατ' ἀρχὴν, ὁ πρόεδρος τοῦ «Ἑλληνικοῦ Τμήματος» τοῦ «Διεθνoῦς Συμβουλίου Μουσείων» καὶ Διευθυντῆς Προϊστορικῶν καὶ Κλασσικῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ κ. Γιάννης Τζεδάκης, διάβασε χαιρετισμὸ τῆς Ὑπουργοῦ Πολιτισμοῦ κ. Μελίνας Μερκούρη καὶ προσφώνησε τοὺς ὁμιλητὲς καὶ τοὺς προσκεκλημένους. Χαιρετισμὸ ἀπήθυσε καὶ ὁ ἐπίκουρος καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν κ. Νῆκος Ζίλιας, ὁ ὁποῖος προΐσταται τῶν Διευθύνσεων

1. Περὶ τῆς ἰδρύσεως, τῆς δομῆς, τῶν σκοπῶν καὶ τῆς δράσεως τοῦ «Διεθνoῦς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM)» βλ. τὸ τεῦχος ποὺ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ «Ἑλληνικὸ Τμήμα» του, μὲ τὸν τίτλο «ICOM. Διεθνὲς Συμβούλιο Μουσείων. Ἐνας Διεθνὴς Ὄργανισμὸς στὴν ὑπερσεία τῶν Μουσείων» ('Αθήνα, — χ.ἑ. ἐκδ.). Τὸ «Ἑλληνικὸ Τμήμα» τοῦ «Διεθνoῦς Συμβουλίου Μουσείων» ἰδρύθηκε τὸ 1983, στεγάζεται δὲ σὲ νεοκλασσικὸ κτήριο, στὴν ὁδὸ Ἀσωμάτων 15, 105 53 Ἀθήνα.

2. Αὐτοὶ ἦσαν οἱ: Ἀλεξάνδρα Κ. Χωρέμη, Ἀντώνιος Ἐμμ. Μπενάκης, Πηνελόπη Σ. Δέλτα, Ἐργίνη Μ. Σαλβάγου καὶ Βιργινία Ρωμάνου, τὸ γένος Ἀλεξάνδρου Ἐμμ. Μπενάκη.

Τὰ ἐγκαίνια τοῦ Μουσείου καὶ ἡ ἐπίσημη παράδοσή του ἀπὸ τοὺς δωρητὲς στὸ Ἑλληνικὸ Κράτος ἔγιναν στίς 22 Ἀπριλίου 1931.

Βυζαντινῶν καὶ Μεταβυζαντινῶν Μνημείων καὶ Συντηρήσεως Ἔργων Τέχνης τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ, ἐνῶ ὁ Διευθυντὴς τοῦ τιμώμενου «Μουσείου Μπενάκη» κ. Ἄγγελος Δελγηβορριάς, μίλησε γιὰ τὴν προσφορὰ τοῦ Μουσείου ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι σήμερα καὶ ἀνακοίνωσε τὴν ἐπέκταση τῶν κτιριακῶν του ἐγκαταστάσεων μὲ νέα κτίσματα, τὰ ὁποῖα θὰ κτισθοῦν πίσω ἀπὸ τὸ νεοκλασσικὸ σημερινὸ κτίριο τοῦ Μουσείου.

Στὴ συνέχεια ἔγιναν ἀπὸ εἰδικευμένους ἐπιστήμονες Συντηρητῆς¹ ἔργων τέχνης, σύμφωνα μὲ τὸ πρόγραμμα τῆς Ἡμερίδας, οἱ ἐξῆς πέντε ἀνακοινώσεις:

1) Κ α λ υ ψ ῶ Μ ι λ ἄ ν ο υ, Συντηρήτρια Μουσείου Μπενάκη: Προσδιορισμὸς τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Συντηρητῆ.

2) Μ α ρ ί ν α Λ υ κ ι α ρ δ ο π ο ὔ λ ο υ - Π έ τ ρ ο υ, Συντηρήτρια Ἀρχαιοτήτων: Ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῆς Συντήρησης.

3) Κ α λ λ ι ὀ π ῆ Κ α β ἄ σ ι λ α, Συντηρήτρια Μουσείου Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης: Ὁργάνωση Ἐργαστηρίου.

4) Συλλογικὴ ἀνακοίνωση τῶν: Ρ ἄ ν ι α ς Τ σ ι τ σ ι λ ῶ ν η, Συντηρήτριας Μουσείου Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Τέχνης· Ἐ λ ί ζ α ς Π ο λ υ χ ρ ο ν ι ἄ δ ο υ, Συντηρήτριας Μουσείου Ἀκροπόλεως καὶ Ὀ λ υ μ π ί α ς Θ ε ο φ α ν ο π ο ὔ λ ο υ, Συντηρήτριας Ἀρχαιοτήτων Ἀμερικανικῆς Σχολῆς Κλασσικῶν Σπουδῶν στὴν Ἀρχαία Ἀγορά: Μουσειολογία καὶ Συντήρηση.

5) Σ τ έ ρ γ ι ο ς Σ τ α σ ι ν ὀ π ο υ λ ο ς, Συντηρητῆς Μουσείου Μπενάκη: Ἡ προσφορὰ τῆς Συντήρησης στὴν ἔρευνα τῶν ἔργων τέχνης.

II

Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τονίσθηκαν ἰδιαίτερα ἀπὸ ὄλους τοὺς ὁμιλητῆς ἦταν οἱ δυσκολίες ποὺ συναντοῦν στὸ ἔργο τους ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ὀργάνων, ὑλικῶν, ἀπαραίτητων χώρων κ.ἄ. καὶ ἐκφράσθηκε ἡ πιερία καὶ τὸ δίκαιο παράπονό τους γιὰ τὸ ὅτι: οὔτε οἱ κόποι τοὺς ὁποῖους καταβάλλουν κατὰ τὴν ἀσκηση τοῦ ὑπεύθυνου ἔργου τους, οὔτε ἡ πολύτιμη προσφορὰ τους στὴν ἀποκατάσταση καὶ διάσωση τῶν ἔργων τέχνης, ἀλλὰ οὔτε καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομά τους δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς ἐπιστήμονες διαφόρων ἄλλων εἰδικότητων, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν γιὰ τὶς μελέτες ἢ τὶς ἐπιστημονικὲς ἀνακοινώσεις τους τὰ συντηρηθέντα ἀπὸ αὐτοὺς ἔργα τέχνης.

Δυστυχῶς, λόγῳ ἐλλείψεως χρόνου οὔτε γιὰ τὰ παραπάνω ἔγινε λόγος, οὔτε ἐρωτήσεις ὑποβλήθηκαν —καὶ ὑπῆρχαν πολλές— ἀλλὰ οὔτε καὶ συζήτηση ἀκολούθησε ἐπὶ τῶν ἀνακοινώσεων, ἢ ὁποῖα ἀσφαλῶς θὰ ἦταν πολὺ ἐπικοδομητικὴ.

III

Πρὸ τῆς λήξεως τῆς «Ἡμερίδας», ὁ καθηγητῆς κ. Ν ἱ κ ο ς Ζ ἱ α ς ἔκανε ἔκκληση πρὸς τοὺς παρισταμένους ἐκπροσώπους τοῦ «Διεθνoῦς Συμβουλίου Μουσείων» νὰ παρέμ-

1. Γιὰ τὸν ὀρισμὸ τοῦ ἐπαγγέλματος τοῦ Συντηρητῆ βλ. τὸ κείμενο ποὺ παρουσίασε ἡ Ὁμάδα Ἐργασίας τῆς Ἐπιτροπῆς Συντήρησης τοῦ ICOM κατὰ τὴν τριετῆ συνάντηση τῆς Κοπεγχάγης, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1984. Τὸ κείμενο αὐτὸ συντάχθηκε ἀπὸ τοὺς: Raj Isar, Janet Bridgland καὶ Christoph von Imhoff, μεταφράσθηκε στὰ ἑλληνικὰ μὲ φροντίδα τῆς «Πανελληνίας Ἐνωσης Συντηρητῶν Ἀρχαιοτήτων» καὶ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸ «Ἑλληνικὸ Τμῆμα» τοῦ ICOM σὲ εἰδικὸ τεῦχος, μὲ τὸν τίτλο: «Ὁ Συντηρητῆς. Ὁρισμὸς τοῦ ἐπαγγέλματος» (Ἀθήνα 1985¹, 1988²).

βει τούτο στην δίκη που θα γίνει στην Ίντιάνα των Η.Π.Α. για την επιστροφή στην Κύπρο των κλαπέντων (από τους Τούρκους εισβολείς) περιφήμων ψηφιδωτών του σ' αιώνα από την εκκλησία της Παναγίας Κανακαριάς του χωριού Λιθραγκωμής της κατεχόμενης Κύπρου και πωληθέντων στις Η.Π.Α.¹ Η έκκληση του κ. Ζία υποστηρίχθηκε από όλους.

Η «Ήμερίδα» έκλεισε με την έκφραση συγχαρητηρίων και ευχαριστιών προς τους οργανωτές αυτής και τους εισηγητές από τον πρόεδρο του «Ελληνικού Τμήματος» του «Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων» κ. Γιάννη Τζεδάκη, ο οποίος και διηύθυνε τις εργασίες της.

1. Η δίκη θα γίνει στις 30 Μαΐου σε δικαστήριο της Ίνδιανάπολης των Η.Π.Α., μετά από άγωγες που κατέθεσαν η Όρθοδοξη Έκκλησία της Κύπρου και η Κυπριακή Κυβέρνηση, κατά της εμπόρου έργων Τέχνης Πέγκυ Γκόλντεμπεργκ, στην κατοχή της οποίας βρίσκονται τα άνεκτιμής αξίας Βυζαντινά ψηφιδωτά. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι φωτογραφίες των λεηλατημένων ψηφιδωτών είχαν δημοσιευθεί το 1985 στο Λεύκιωμα «Κύπρος. 900 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούμενα» από τους Τούρκους εισβολείς. Η Γκόλντεμπεργκ αγόρασε τα ψηφιδωτά από τον Τούρκο έμπορο έργων τέχνης Άντιν Ντικμέν.

Τα ψηφιδωτά αποκολλήθηκαν από την εκκλησία της Κανακαριάς στο διάστημα μεταξύ 1976 (όταν οι κάτοικοι του χωριού ανταλλάχθηκαν με τουρκοκυπρίους από την Νότια Κύπρο) και 1979. Το 1982 διαπιστώθηκε η άπουσία τους. Μάλιστα ο Ντικμέν, για να πεισθεί η Γκόλντεμπεργκ να αγοράσει τα ψηφιδωτά, της έδωσε πιστοποιητικά ανόμιμης εξόδου από την Κύπρο υπογεγραμμένα από τον τότε «πρωθυπουργό» του ψευδοτουρκοκυπριακού κράτους της κατεχόμενης Β. Κύπρου Όσμαν Όρέκ! και χρονολογημένα το 1978, καθώς και τιμολόγια αγοράς τους από ναυτιλιακή εταιρεία με χρονολογία 1979. Με τα χαρτιά αυτά η Γκόλντεμπεργκ έπεισε με τη σειρά της τις Αμερικανικές τελωνειακές αρχές ότι δεν υπήρχε τίποτε το ύποπτο στην εισαγωγή των ψηφιδωτών στις Η.Π.Α.

Ενώ η Γκόλντεμπεργκ διαπραγματευόταν την πώληση των ψηφιδωτών στο Μουσείο Γκεττί της Καλλιφόρνιας, ενημερώθηκε η Κυπριακή Διεύθυνση Αρχαιοτήτων, η οποία, δια του διευθυντού της, βεβαίωσε το Μουσείο ότι τα ψηφιδωτά είχαν κλαπεί από τους Τούρκους εισβολείς και η εξαγωγή τους από την Κύπρο ήταν παράνομη και ότι τόσο η Έκκλησία της Κύπρου όσο και η Κυπριακή Κυβέρνηση θα προσφύγουν στα δικαστήρια των Η.Π.Α. για την κατάσχεση των ψηφιδωτών και την επιστροφή τους στην Κύπρο.

[Η δίκη έγινε και είχε διάρκεια 6 ημερών. Στην έμπεριστατωμένη από 86 σελίδες απόφασή του, ο δικαστής Τζέιμς Νόλαντ απέρριψε όλα τα επιχειρήματα των δικηγόρων της Γκόλντεμπεργκ, καθώς και τους ισχυρισμούς της ότι η αγορά των ψηφιδωτών έγινε «καλόπιστα», κρίνοντας ότι οι ενέργειές της για την διαπίστωση της κυρότητας των ψηφιδωτών ήταν σκοπίμως άνεπαρκείς.

Ο δικαστής Τζέιμς Νόλαντ, με την ιστορική απόφασή του, που οι ειδικοί πιστεύουν ότι θα αποτελέσει διεθνώς καθοριστικό οδηγό και για άλλες παρόμοιες υποθέσεις αρχαιοκαπηλείας, δικαίωσε πλήρως την Έκκλησία της Κύπρου και την Κυπριακή Κυβέρνηση και διέταξε την επιστροφή των ψηφιδωτών στο νόμιμο κάτοχό τους, την Έκκλησία της Κύπρου, στην οποία μάλιστα επέτρεψε και την άσκηση περαιτέρω ενδίκων μέσων για άποζημίωση «άποστερήσεως χρήσεως, άκαταλλήλου συσκευασίας και μεταφοράς και πλημμελούς συντηρήσεως των ψηφιδωτών»]. (Το έντοξ άγκυλών τμήμα της παραπάνω σημείωσεως γράφτηκε κατά την β' διάρθωση των τυπογραφικών δοκιμών, στις 25 Σεπτ. 1989).

IV

Στή συνέχεια, στό τιμώμενο Μουσείο Μπενάκη, ἔγιναν τὰ ἐγκαίνια τῆς Ἐκθέσεως «Συντήρηση Ἀρχαιοτήτων καὶ Ἔργων Τέχνης», ἡ ὁποία ὀργανώθηκε ἀπὸ αὐτό. Ἡ ἐν λόγῳ ἔκθεση παρέμεινε ἀνοικτὴ στό κοινὸ ἀπὸ 17-29 Μαΐου 1989, περιλάμβανε δὲ ὄργανα καὶ ὑλικά συντηρήσεως καὶ καθαρισμοῦ ἔργων τέχνης, καθὼς καὶ φωτογραφίες ποῦ ἔδειχναν τὴν πρό τῆς συντηρήσεως κατάστασιν καὶ τὴν μετὰ ἀπὸ αὐτὴν ἀποκατάστασιν: α) περγαμηνῆς καὶ χαρτιοῦ, β) χειρογράφων κωδικῶν, βιβλίων καὶ λυτῶν ἐγγράφων, γ) ὕδατογραφῶν καὶ λιθογραφῶν, δ) ὑφασμάτων, ε) ψηφιδωτῶν, στ) κεραμικῶν, ζ) μεταλλικῶν ἀντικειμένων καὶ νομισμάτων, η) ἐπιφανειῶν μαρμάρων, θ) ἔργων τέχνης (=πινάκων μὲ κοσμικὰ θέματα), ι) φορητῆς ζωγραφικῆς (=εἰκόνων), ια) τοιχογραφῶν, ιβ) διακοσμητικῶν συνθέσεων καὶ ιγ) ξύλου.

* * *

Ἡ συντήρησις ἀρχαιοτήτων καὶ ἔργων τέχνης εἶναι θέμα ἰδιαίτερα σημαντικό γιὰ τὴν διάσωσιν τῆς διαχρονικῆς ταυτότητος τῆς πλούσιας πνευματικῆς κληρονομίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ θέμα εἶναι γνωστὸ καὶ τὰ προβλήματα διαπιστωμένα. Ἀπὸ τίς ἀνακρινώσεις ἀποδείχθηκε ὅτι οὔτε τὸ θέμα, οὔτε τὰ προβλήματα ἀντιμετωπίζονται μὲ τὴν πρέπουσα εὐαισθησία. Ὁ προγραμματισμὸς βεβαίως ἀπαιτεῖ ὑπεύθυνη ἀντιμετώπιση τοῦ θέματος τῆς ὑλικοτεχνικῆς ὑποδομῆς μὲ τὴν διάθεσιν τῶν ἀναγκαίων πιστώσεων ἀπὸ τὸν κρατικὸ προϋπολογισμὸ. Αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει τὴν ἀδρανοποίησιν τῶν ὑπαρχουσῶν ἐπιστημονικῶν δυνάμεων, οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ προωθοῦν σταδιακὰ τὰ ἀναγκαῖα προγράμματα ἕως τὸν συστηματικὸν προγραμματισμὸν μιᾶς φιλόδοξης προοπτικῆς.

Ἡ συνεχὴς λειτουργία τῶν προγραμμάτων συντηρήσεως δημιουργεῖ ἡ ἴδια τὰ στελέχη τῆς μέσας τὰ πλαίσια τῆς διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς εὐαισθησίας γιὰ τὴν συντήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν ἔργων τέχνης. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἡ Ἡμερίδα ἦταν περισσότερο μιὰ κραυγὴ ἀγωνίας, παρὰ μιὰ προσπάθεια προγραμματισμοῦ τοῦ εὐρύτατου ἔργου. Τὰ μνημεῖα τῆς τέχνης δὲν ἔχουν δική τους φωνή, ἀλλὰ λειτουργοῦν ὡς μνήμη γιὰ τὸν πολιτισμὸ πολλῶν αἰώνων καὶ παρακαταθήκη τῆς ἀλήθειας.